

дяньської індустріальної економіки, орієнтованої на виробництво сировини, напівфабрикатів та включеної у минулому до т. зв. "народногосподарського" комплексу СРСР. Це вимагає нової індустріалізації, здійснюваної виходячи з національних інтересів. Але в той час відбувся і регрес в інтелектуальній сфері – суттєве зменшення фінансування та скорочення наукової сфери призвело до зменшення чисельності та ролі інтелігенції, професіоналів, "технічного класу". Тому постає проблема як відновлення її індустріального комплексу, досягнення економічної самодостатності, так і навіть не відродження – новоутворення справжньої, сучасної "еліти знань".

Тому перехід України до постмодернізації при невірності провідних проблем модернізації, зокрема – формування сталих продуктивних чинників економічного зростання, ствердження політичної стабільності і демократії – є дуже проблематичним. Україна частково готова для прийняття постмодерних цінностей, однак завдяки соціалістичному минулому ще тільки формується розвинене громадянське суспільство, дуже повільно і непослідовно укорінюються традиції демократії, повністю не подолано масову схильність до тоталітарних різновидів світогляду, не сформувались стійкі чинники економічного зростання, ґрунтовані не на зовнішніх зв'язках, а на внутрішній потребі суспільства. Завдяки соціалізму українське суспільство в основі залишилося традиційним. Окрім того, в Україні і досі жодною з правлячих сил не розроблено чітку, теоретично обґрунтовану систему економічних та соціальних реформ, що призвели б до перетворення елементів постмодернізації в систему соціального розвитку.

Зазначене свідчить, що сучасне українське суспільство є перехідним, поєднує у собі елементи соціалістичного модерну, буржуазного модерну та постмодерну. Воно коливається між авторитаризмом і демократією, між хаосом та централізацією, між кризою та короткотривалою сталістю. *Сутність сучасного перехідного періоду – це не тільки перехід від індустріального до постмодерного суспільства, це перш за все перехід від соціалізму до капіталізму та від бездержавності до державного існування в умовах ще не до кінця сформованої української нації.* Наше суспільство дійсно, хоча і досить непослідовно, але ставить перед собою певні цілі та намагається їх досягнути. Вони ж значною мірою є сформованими під впливом стану сучасних найбільш розвинених – постмодерних – суспільств. Тому сучасна модернізація відрізняється від органічної модернізації країн автентичного капіталізму, які значною мірою всліпу, методом спроб і помилок формували своє майбутнє виходячи із наявних досягнень. Ми ж керуємося вже досягнутими еталонами. Це дозволяє значно пришвидшити процес модернізації, навіть перейти до постмодернізації, однак вона і надалі залишається наздоганяльною. Врешті, коли суспільство не тільки остаточно подолає вади соціалістичного минулого, визначиться із цілями свого розвитку, але і впровадить програму по їхньому досягненню, перехідна епоха і буде завершена, а суспільство увійде у новий етап трансформації.

Таким чином, трансформація українського суспільства від традиційного в сучасне розпочалась в середині XVI ст.

Її зміст можна розкрити через поняття наздоганяльна модернізація, виділення періодів сталої трансформації, перехідних епох та форм революції. Її особливістю було те, що вона мала колоніальний характер, за більшістю показників відставала від країн Заходу, здійснювалась головню в економічній сфері, і лише в XX ст. охопила політичну, але в обмеженій, зумовленій колоніальним статусом формі. Вона здійснювалась у три етапи: феодальна модернізація (у два підетапи), ранньоіндустріальна модернізація, соціалістична модернізація, та пройшла через три перехідні періоди і нині знаходиться в четвертому.

Останній відзначають: в політичній сфері – велика роль колишньої радянської номенклатури, накладання різномірних конфліктів (між політичними силами, кланами, регіонами тощо) та незавершеність формування української політичної нації; в економічній – непослідовність, незавершеність економічних реформ, збереження сировинно-напівфабрикатної та сільськогосподарської спрямованості економіки, енергетична залежність країни, висока роль застарілих індустріальних форм виробництва; в соціальній – пережитки корпоративізму, патерналізму, високе соціальне розшарування, економічна слабкість середнього класу, поширення бідності; в культурній – загальний занепад культури, застарілість системи освіти та науки, поява елементів постіндустріального суспільства, які, однак, хоч і впливають переважно на сферу культури, ментальність, світогляд, але ще не набули провідного агента соціальних трансформацій. Період характеризується кризою старих моделей життєдіяльності та управління державою, при цьому соціальний рух охоплює дедалі більш широкі верстви населення, відбувається зростання ролі середнього класу, декларується перспектива європейської інтеграції України.

1. Аврамова Е. М. Время перемен: социально-экономическая адаптация населения. – М., 1998. – С. 22.
2. Белл Д. Приход постиндустриального общества. – М., 1998.
3. Бровер І. М. Україна на порозі до промислового капіталізму. – Т. 1. 4. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація: економіка і капіталізм. Т. 2. Ігри обміну. – К., 1997.
5. Бульбенюк С. Неоліберальні моделі модернізації у суспільствах перехідного типу. Автореф. дис. ... канд. політ. н. – К., 2004.
6. Велика історія України: У 2-х т. / Передм. д-ра І. Крипакевича; Зладив М. Голубець. – К., 1993. – Т. 2. 7. Головоко В. "Модернізація" як метанарратив української історії // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2003. – № 9.
8. Грицак Я. Нарис історії України. – К., 1996.
9. Дерев'янкін Т. І. Промисловий переворот на Україні. Питання теорії та історії. – К., 1975.
10. Карасев В. И. Социальная трансформация как предмет философского анализа. Автореф. дис. ... д-ра филос. наук. – М., 2000.
11. Лазанська Т. Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торгово-промислової статистики XIX ст.). – К., 1999. – С. 254–255.
12. Лузан А. Реформи: теневая экономика и государственное регулирование. – К., 1997.
13. Михальченко М. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы. – К., 2001.
14. Опыт российских модернизаций. XVIII–XX века. – М., 2000.
15. Стружкович О. К. Українська ранньомодерна нація: історико-етнонаціональні аспекти дослідження // Укр. іст. журн. – 2001. – № 5.
16. Таран В. О. Концепція ідеології перехідного суспільства в контексті соціокультурного аналізу. Автореф. дис. ... д-ра філос. н. – К., 2001.
17. Штомпка П. Социология социальных изменений. – М., 1996. – С. 30.
18. Эйзенштадт Ш. Революция и преобразование обществ. Сравнительное изучение цивилизаций. – М., 1999.
19. Krawchenko B. Social Change and National Consciousness in Twentieth-Century Ukraine. – London, 1985.

Надійшла до редколегії 15.09.09

І. Грабовська, канд. філос. наук

ПЕРСПЕКТИВИ СУСПІЛЬСТВА ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ: УТОПІЇ, РЕАЛІЇ, ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

Дається характеристика паритетної демократії, розглядається реальний стан формування ґендерно збалансованого суспільства в Україні, аналізуються тенденції, протизаги та перспективи утвердження ґендерної рівності.

The parity democracy is characterized in the article and the real situation of gender balanced society in Ukraine, its trends, balances as well as the perspectives of establishment of gender equality are analyzed in the article.

Одним із напрямків трансформації українського соціуму від постколоніального стану до суспільства європейського типу є його перетворення на ґендерно збалансоване, а в перспективі і ґендерно паритетне або ж паритетну демократію.

Політико-правова форма організації соціально-статевих відносин у суспільстві, коли жінки та чоловіки мають рівний правовий та політичний статус і як рівноправні представлені й здійснюють діяльність в ґендерно збалансованих органах влади та управлінських структурах називається паритетною демократією [1, с. 153].

Концепцію паритетної демократії або суспільства ґендерної рівності розроблено Комітетом з рівності між чоловіками і жінками та Департаментом прав людини, що є структурними одиницями Ради Європи. Базовою засадою Концепції є принцип паритетності 50/50 у всіх сферах суспільного життя та, насамперед, у функціонуванні державних структур.

Україна долучилась до всіх міжнародних угод, спрямованих на формування ґендерно збалансованого суспільства як умови входження до складу Євросоюзу. І все ж, на відміну від розвинених країн Європи, де паритетна демократія увійшла в суспільне життя як цілком невід'ємна складова сучасної європейської демократії не лише на рівні законодавства, але і на рівні масової свідомості, в Україні продовжуються дискусії з приводу можливості ґендерної рівності взагалі як такої. Паритетне ж у ґендерному плані суспільство, на думку чималої кількості сучасних аналітиків, – далека і досить невизначена перспектива для країни. Серед певної частини дослідників сьогодні існує переконання, що паритетна демократія насправді може існувати лише як певна модерна соціальна утопія на рівні соціальних теорій (тобто, соціальних теорій, що мають невелику ймовірність втілення в життя). В. А. Суковатая стверджує: "Так як суспільства з реально еквівалентними ґендерними стосунками в історії культури ніколи не існувало, то будь яку феміністську програму по встановленню рівності статей можна розглядати як "безумовно утопічну" (згідно А. К. Mellor)..." [2, с. 136].

Зрештою, не можна не погодитись із думкою С. Пролєва: "Тією мірою, якою політична теорія передбачає бажаний соціальний порядок і теоретично торує шлях до нього, вона є *утопією*. Це не означає, що всі і будь-які теоретичні побудови є безпосередньо утопіями, але всім їм властивий конструктивістський утопізм" [3, с. 297], що у свою чергу не виключає здатності суспільств певною мірою реалізувати на практиці принципові моменти такої теорії, втілюючи їх у життя.

Як відомо, утопія фактично означає "місце, якого не існує". Сам термін належить Томасу Мору, який і ввів його в культурологічний та філософський дискурс своєю знаменитою "Золотою книгою, настільки ж корисною, як і забавною, про найкращий устрій держави та про новий острів Утопія". В подальшому назва "утопія" отримала широке значення і сьогодні застосовується до теорій чи проєктів, які в принципі не можуть бути здійсненими чи радикально розходяться із реальністю. В них все конструюється із зворотного, тобто є прямою, часто дзеркальною антидійсністю. В утопічних побудовах немає чіткого поділу між світом вивченим і реальним. У ХХ столітті набула особливого розвитку як літературний та культурологічний жанр антиутопія – твір-попередження. Проте, нерідко частини утопії чи антиутопії сприймаються як вже втілені в життя попередження. Найяскравішою такою антиутопією ХХ ст. став роман Орвела "1984". За сучасною класифікацією існують релігійні, міфологічні, історичні, соціальні, літературні, політичні тощо утопії.

Вже із середини ХХ століття найважливіші дискусії докола утопії базувались на відношенні утопічної теорії та тоталітарних практик. "В тоталітарних державах (наприклад, в періоди правління Сталіна чи Гітлера), утопії прак-

тично не створювались, утопісти нерідко виступали в ролі дисидентів, а вже написані, добре відомі утопії не перевидавались, так як сам їх жанр співставлення "неіснуючого ідеалу" і начебто "вже побудованої" ідеальної "комуністично-соціалістично-тоталітарної" держави мав у собі потенційну критику влади. ...після 40–50-х р.р., із припиненням усіх ідеологічних дискусій та політичної публічності, утопії, як жанр в СРСР практично зникли" [2, с. 134–135], - зазначає російська дослідниця В. Суковатая.

Можливо це відбулось ще й тому, що сама побудова комунізму як досить близького "світлого майбутнього" (пам'ятаємо, що за М.Хрущовим комунізм очікувався вже у 80-х роках ХХ ст.) насправді навіть на рівні прихованої свідомості сама сприймалася як утопія значною частиною не лише населення, але й партійної номенклатури, котра продовжувала як мантру вбивати в голови людей ідеологічні кліше, за якими вже не стояла не лише наукова дійсність, але й віра.

В українській літературній та більш широко культурологічній та філософській традиції існує чимало текстів із елементами утопії. Серед них – соціальна утопія О. Бердника про Україну - Духовну Республіку, що належить вже до міфонаративів сучасної незалежної України.

Досить показовим є той факт, що в утопіях майбутнього, якою, зокрема є відомий фантастичний роман того ж О. Бердника "Зоряний Корсар", виховання дітей віддається в руки суспільства, оскільки діти заважають духовному пошукові та творчому зростанню чоловіків і жінок. Як видається, за такими перспективами стоїть задовнена українська проблема – відсутність в соціальному просторі чоловіка-батька як соціального феномена. І цей факт також не сприяє утвердженню на українських теренах ґендерно збалансованого суспільства. Сьогодні ця проблема піднімається саме ґендерними дослідниками як одна з основних для українського суспільства для утвердження ґендерного балансу в державі.

Особливістю постколоніального суспільства є розвинена фобія дії, індивідуального та колективного вольового зусилля. І ці тенденції стають особливо очевидними, коли мова заходить про становлення ґендерно збалансованого суспільства через активний прихід у владу українського жіноцтва. Чи не найхарактернішим синдромом відсутності українського фемінізму як емансипаційної модерної ідеології є те, що навіть ті, хто вважався в країні інтелектуальними феміністками, критикують жінок за прагнення до влади, тобто, за прагнення "стати як чоловіки", рівними з ними. Так, наприклад, Н. Зборовська писала: "Уявіть собі, в суспільстві при неповноцінній соціальній функціональності українського чоловіка, активізується жіноча влада. До речі саме таку політику "чоловічого-жіночого" в Україні підтримують сьогодні західні країни (виділено І. Г. як показовий текст все того ж добре відомого пошуку "руки Заходу", Америки чи Москви, який так подобається будь якій постколоніальній все ще надзвичайно невільній свідомості). Це дуже вдалий спосіб знищення національного чоловіка. Якщо ми ідемо услід радикальному фемінізму, то ми, логічно, остаточно знищимо українську чоловічість, даючи простір для американця, німця, кого завгодно. Якщо ми сьогодні активізуємо нашу підсвідому жіночу агресивність, то від наших "м'яких" українських чоловіків не залишиться нічого. Від них і так уже нічого не залишиться. Тому сьогодні дуже важливо побачити: наскільки широко пропагандоване поняття "ґендерної рівності" стикнується з національною духовністю та загалом з духовною еволюцією людства" [4, с. 132]. Далі дослідниця робить досить таки сміливе політологічне відкриття, стверджуючи, що рівність між чоловіками та жінками в принципі неможлива. Такий висновок робиться на досить хисткій підставі, а саме, що в разі утвердження рівності нібито має зникнути будь яка різниця між статями.

А між тим, влада – це здатність втілити свою волю в реальну дію. І цим вона нічим не гірша для жінки, ніж для чоловіка, адже ж це не прагнення уникнути статевої різниці. Влада – із духовних та практичних зусиль. І як така вона не має статевих ознак.

З іншого ж боку дослідники та дослідниці ґендерного та феміністичного спрямування стверджують, що ґендерно збалансоване суспільство, а в перспективі – паритетна демократія, – це не результат ефективного розвитку суспільств сьогодні, а його умова. М. Богачевська-Хомяк зазначає: "Схеми поведінки й особливостей мислення жінок, їхня суспільна активність можуть висвітлити важливі аспекти цілого суспільства... В одному Ленін був правий – участь жінок вирішальна для успіху революції. Вона також вирішальна при впровадженні соціальних та політичних змін у суспільстві, що породжують упровадження демократичних інститутів" [5, с. 14].

Аналізуючи необхідні для подальшого успішного існування української спільноти зміни, чимало авторів відзначають як позитивний момент існування в українців типу відносин, що будуються за принципом так званої "жіночої раціональності", маючи на увазі під цим не жорстко установлені схеми відносин між членами спільноти, народом і владою, а більш м'які, налаштовані на діалог та толерантність форми суспільної комунікації. "...ці зв'язки формується вже не за суб'єкт-об'єктною, а за суб'єкт-суб'єктною парадигмою, тобто, на "жіночій раціональності", яка спрямована на досягнення порозуміння, – стверджує А. Єрмоленко. – Як ми бачили, передумови для фемінізму в нашій культурі є. Тим більше, що тепер у суспільстві досить високо оцінюються можливості й роль жінки в суспільних справах. Про це красномовно говорять дані соціологічних опитувань..." [6, с. 48].

Як стверджував свого часу дослідник української діаспори Б. Цимбалістий, українець від народження потрапляє під владу матері, а не батька, і цей культурний код в подальшому його житті трансформується у настанову або ж взагалі невизнання будь якої влади над собою (звідси схильність до анархії), або ж він визнає лише таку владу, яка будується за схемою "всі діти рівні для матері" [7, с. 38].

Чимало і сучасних дослідників, зокрема В. Борисенко, Л. Смоляр, В. Табачковський та інш., аналізуючи специфіку українських спільнотних взаємин вказують на потужну жіночу складову української культури та настанову на дружні, рівні стосунки між статями в українців.

Але постколоніальне суспільство у стані трансформації, яким сьогодні і є українське, має певні специфічні умови, що заважають становленню паритетної демократії. Серед них:

1) відсутність політичної волі до утвердження паритетності у владних стосунках, зокрема, на рівні створення паритетного парламенту (термін, що вживається для характеристики парламентів, в яких реально досягнута ґендерна рівність 50/50. Прикладом такого парламенту у сучасному світі є парламенти Португалії, Швеції);

2) відсутність настанов на ґендерно-паритетні стосунки в масовій свідомості громадян України;

3) поширення патріархальних та патріархатних стереотипів у суспільній свідомості та їх активний вплив на формування владних та суспільних відносин між громадянами країни;

4) орієнтація на традиційні форми взаємовідносин в економічній сфері, коли існує усталений традиційний поділ на жіночі та чоловічі професії, заняття, форми економічної діяльності, зокрема, бізнесу (так серед керівників великих фірм в Україні лише 3 % – жінки);

5) притаманна всім постколоніальним суспільствам орієнтація на відновлене автентичне доколоніальне минуле, що у свою чергу відтворює чи витворює домінуючі

націєтворчі міфи, орієнтовані на героїчне минуле, яке, начебто має бути втілене у теперішньому. Таким сучасним домінуючим міфом для українців є козацький. Він априорі не передбачає рівності та рівноправності між жінками та чоловіками;

6) надзвичайно великою перешкодою є існування в суспільстві домашнього насильства. "Насильство стосовно жінок та дітей становить серйозну загрозу для глобального розвитку і досягнення Цілей Тисячоліття, а насильство щодо жінок – одна з ключових перешкод на шляху до забезпечення ґендерної рівності, – зазначається у міжнародній Платформі дій з протидії насильству стосовно жінок, дітей та в сім'ї "Стоп насильству!". Дані досліджень засвідчують, що близько 90 % потерпілих від домашнього насильства – це жінки. У 75 % випадках від домашнього насильства страждають і діти" [8, с. 1]. І далі: "Домашнє насильство на ґендерній основі виступає суттєвою перешкодою у забезпеченні основних прав та свобод людини і громадянина, а також становлення паритетної демократії в українському суспільстві" [8, с. 2];

7) в реальних сучасних умовах тотальної кризи в Україні існує прагнення сильної влади ("сильної руки"), невід'ємне від урізання демократичних свобод, зокрема і у ґендерному плані. Тобто, в такій ситуації проблеми паритетності відсуваються на маргінес суспільного розвитку;

8) посилення свідомого опору усталенню ґендерно паритетного суспільства як форма посилення конкуренції між статями в соціальному просторі сучасної України. Як зазначає С. Пролєєв, сексуально-ґендерні змагання зрештою визначають успішність і повноту буття кожної людини і є чинником формування певної специфіки владних стосунків у конкретному суспільстві. "...сексуально-ґендерні змагання не симетричні для різностатевих учасників, вони відбуваються в умовах ґендерної нерівності. Відносини людських статей є асиметричними, що суттєво диференціює їх зміст для жінки з одного боку, і для чоловіка – з іншого. Сексуально-ґендерний успіх для неї і для нього має різний сенс. Але необхідно підкреслити, хоч би які відмінності культурного чи екзистенційного ґатунку тут не існували, потестарний характер сексуально-ґендерні змагання зберігають для всіх своїх учасників. Однак факт ґендерної нерівності (власне нерівноцінності) додає до цих змагань третю площину: боротьбу статей за вищість. Саме цей сюжет особливо детально аналізує сучасна феміністична теорія" [3, с. 180].

Таким чином, сьогодні концепцію паритетної демократії в українському варіанті варто розглядати, зокрема, і як теоретичну соціальну утопію, здатну перетворитися в реальність при умові, що Україна колись здатна буде реалізувати на своїх теренах так званий "скандинавський варіант" розвитку, і як реальний проект, передумови здійснення якого закорінені в українській ментальності та культурі, і як досить показову тенденцію європеїзації сучасного українського суспільства, і як реальну, хоч і досить віддалену, суспільну перспективу для української спільноти.

1. Кобелянська Л., Мельник Т. 50/50: Сучасне ґендерне мислення: Словник. – К.: К.І.С., 2005. 2. Суковатая В. А. Женщина как Другой в истории утопии // Философские науки. – №6. – 2008. – С. 134–154. 3. Пролєєв С. Метафізика влади: Монографія. – К.: Наук. думка, 2005. 4. Зборовська Н. ґендерна рівність як духовна похибка раннього фемінізму // Філософсько-антропологічні студії -2001. Спецвипуск. – К.: Стилюс, 2001. – С. 129–138. 5. Богачевська-Хомяк М. Жінки і розуміння Східної Європи // ґендерна перспектива/ Упор. В. Агеєва. – К.: Факт, 2004. – С. 9–18. 6. Національна ідея і соціальні трансформації в Україні: Монографія / М. В. Попович, А. М. Єрмоленко та ін. – К.: Український Центр духовної культури, 2005. 7. Див. докл.: Цимбалістий Б. Родина: душа народу // Українська душа. – Нью-Йорк; Торонто, 1956. 8. Платформа дій з протидії насильству стосовно жінок, дітей та в сім'ї "Стоп насильству!". Проект. – К.: Програма розвитку ООН в Україні, 2008.